

Б. В. Хуторний
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Київського міжнародного університету

УДК 351.72 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ОБОРОНУ ДЕРЖАВИ

У статті зосереджено увагу на розкритті особливостей забезпечення фінансами суб'єктів, що забезпечують оборону держави. Розглядаються окремі проблеми пов'язані з фінансовою діяльністю таких суб'єктів, вирішення яких сприяло б зміцненню національної безпеки та оборони.

В статье сосредоточено внимание на раскрытии особенностей обеспечения финансами субъектов, которые обеспечивают оборону государства. Рассматриваются отдельные проблемы, связанные с финансовой деятельностью таких субъектов, решение которых способствовало бы укреплению национальной безопасности и обороны.

In the article concentrated attention on opening of features of providing of subjects which provide the defensive of the state finances. Separate problems are examined related to financial activity of such subjects the decision of which would be instrumental in strengthening of national safety and defensive.

В умовах фрагментації та глобалізації сучасного світу на передній план висуваються проблеми демілітаризації міжнародних відносин, створення необхідних гарантій для встановлення довгострокового та міцного миру. Але при цьому кожна держава має виходити насамперед із інтересів власної національної безпеки, особливо в умовах економічної та політичної нестабільності.

Товарно-грошові відносини, які діють в суспільстві, створюють перед державою такі умови, за яких вона не може виконувати свої завдання і функції по управлінню суспільством, забезпеченню його життєдіяльності, національної безпеки та оборони, не маючи на те необхідних фінансових (грошових) ресурсів.

Як доводить світова практика, фінансування національної безпеки — гарантія зміцнення країни, умова стабільності та ефективності її економіки.

Проблеми фінансів, фінансування у сфері національної безпеки та оборони лише фрагментарно висвітлювалися у наукових працях А. Д. Лодзянова, А. І. Худякова, Д. А. Лисицина, М. І. Боголепова, Н. І. Хімічевої, О. М. Горбунової та інших, які стосуються фінансів та фінансової системи.

У будівництві європейської держави, якою прагне бути Україна, повинен бути повністю використаний такий важливий напрямок її діяльності, як фінансова діяльність, що зумовлена необхідністю використання фінансів. Вірно зазначає О. М. Горбунова, що фінанси пронизують усі сторони суспільного та державного життя. Будь-яке питання управління не може бути вирішено без розв'язання пов'язаних із ним фінансових проблем, а тим більше у сфері національної безпеки та оборони [1, с. 7].

В законодавстві не міститься визначення поняття фінансової діяльності держави, а тим більше фінансової діяльності суб'єктів, що забезпечують її оборону. Зміст категорії фінансової діяльності суб'єктів, що забезпечують оборону держави розкривається в науці фінансового права.

Фінансова діяльність здійснюється різноманітними державними органами, у тому числі суб'єктами, що забезпечують оборону держави, які беруть участь у формуванні, розподілі і використанні державних фінансових ресурсів. А це означає, що виконання завдань кожного з них у сфері національної безпеки та оборони так чи інакше пов'язане

з публічними фінансами.

Публічні фінанси є однією із центральних категорій науки фінансового права. Вона достатньо детально досліджувалася в економічній та юридичній літературі, хоча в більшості випадків називалися просто фінансами, без додавання терміну “публічні”. При цьому фінанси стали часто характеризуватися як система відносно економічних відносин, за допомогою яких відбувається планомірний розподіл валового суспільного продукту (далі ВВП) та частини національного доходу шляхом утворення і використання фондів коштів для потреб розширеного відтворення і задоволення суспільних (публічних) потреб через фінансову діяльність.

Детальний аналіз існуючих в літературі точок зору вчених на фінансову діяльність держави провів А. І. Худяков, який вірно зазначає, що поняття фінансової діяльності держави було сформульовано в рамках юридичної науки. Разом з тим, складно погодитися з цим науковцем, який стверджує, що “... сфера фінансової діяльності держави повинна бути обмежена державними грошовими фондами” [2, с. 13].

Проте фінансова діяльність суб’єктів, що забезпечують оборону держави децю обмежується державними грошовими фондами, наприклад, ст. 2 Закону України “Про оборону України” передбачено, що фінансування потреб національної оборони держави здійснюється виключно за рахунок Державного бюджету України ... [3], аналогічно ст. 18 Закону України “Про Службу безпеки України” передбачено, що фінансування, матеріально-технічне та соціально-побутове забезпечення Служби безпеки України здійснюється Кабінетом Міністрів України у порядку, визначеному Верховною Радою України, за рахунок коштів Державного бюджету України [4].

М. І. Боголепов, досліджуючи проблеми фінансової системи ЄСРР, фінансів, відмічав, що фінанси завжди, як правило, оповиті в грошову оболонку і за межами товарно-грошових відносин їм немає місця [5, с. 38]. Окремі науковці, визначаючи походження слова “фінанси”, стверджували, що під фінансами, в технічному значенні слова, розуміється виключно сукупність матеріальних засобів, необхідних для задоволення потреб держави.

В юридичній та економічній літературі, як відомо, поняття “фінанси” розглядається в двох аспектах: в діалектичному та метафізичному.

Розглядаючи фінанси у будь-якому з двох названих вище аспектах, слід уточнити власну початкову позицію з даного питання і характеризувати фінанси за запропонованою А. І. Худяковим класифікацією в широкому сенсі, а не у спеціальному [2, с. 15]. У діалектичному аспекті фінанси — це сукупність економічних відносин, які виникають при розподілі валового внутрішнього продукту та частини національного доходу в процесі утворення, розподілу і використання фондів грошових коштів, необхідних для досягнення поставленої мети та завдань.

У матеріальному (метафізичному) сенсі фінанси — це сукупність фондів грошових коштів, мобілізованих державою для здійснення визначених завдань. Вони безпосередньо пов’язані з функціонуванням грошей. Поза цим функціонуванням немає і не може бути фінансів. При товарному виробництві рух валового суспільного продукту, створення і розподіл національного доходу проходять у двох формах — натурально-речовій і вартісній. Вартісна форма руху матеріальних благ породжує відповідний грошовий обіг, за допомогою якого формуються і використовуються публічні фонди коштів. Через утворення, розподіл і використання відповідних публічних фондів коштів здійснюється перехід суспільного продукту із виробництва у споживання.

Разом із тим, сфера грошових відносин значно ширша фінансових і не усі грошові відносини є фінансовими. Кожна із функцій грошей може виконуватися у сфері фінансів, але може зовсім до фінансових і не належати. У господарстві суб’єктів, що забезпечують оборону держави мають місце такі грошові відносини, які не належать до фінансових, наприклад використання грошей у галузі торгівлі в якості міри вартості, засобу обігу і т. п.

Специфікою грошових відносин суб’єктів, що забезпечують оборону держави як сфери виключно наголошуємо саме державного господарства є те, що переважна частина грошових відносин — це одночасно і фінансові відносини.

Суб’єкти, що забезпечують оборону держави, здійснюючи фінансову діяльність, визначають та передбачають в межах компетенції “правила гри” в сфері фінансів для суб’єктів, які діють на праві державної власності.

Виникнення і здійснення фінансової діяльності суб’єктами, що забезпечують оборону держави обумовлені наявністю товарно-грошового обігу в країні, необхідністю

створення певних фондів грошових коштів для фінансового забезпечення відповідних потреб держави у тому числі в сфері національної безпеки та оборони.

Особливістю фінансів суб'єктів, що забезпечують оборону держави є їх військово-економічна складова. Важливе значення у зв'язку з цим мають цільова спрямованість фінансових ресурсів; вплив вимог вирішення сучасних конфліктів у тому числі збройних на розвиток фінансових відносин у міністерствах, службах, управліннях; специфічні особливості впровадження фінансових відносин.

Цільова направленість фінансових ресурсів суб'єктів, що забезпечують оборону держави полягає у використанні частини валового суспільного продукту і національного доходу для потреб міністерств, служб, управлінь у вигляді бюджетних асигнувань, які плануються по їх структурним підрозділам та окремим заходам. Пов'язані з цим фінансові відносини носять специфічний військово-економічний характер.

Сутність фінансів розкриває тлумачення їх як економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій і завдань держави, забезпечення розширеного відтворення [6, с. 11-12; 7, с. 13].

Із запропонованого визначення можна зробити висновок, що фінанси поділяються на два види: централізовані (економічні грошові відносини, пов'язані з формуванням і використанням фондів грошових коштів держави) та децентралізовані (грошові відносини, що пов'язані з формуванням і використанням фондів грошових коштів підприємств і організацій). Хоч останнім часом у публікаціях науковців міститься термін "публічні фонди коштів", але таке поняття важко застосувати щодо фінансів суб'єктів, що забезпечують оборону держави.

На наш погляд, найбільш повно розкриває сутність фінансів суб'єктів, що забезпечують оборону держави тлумачення їх як системи економічних грошових відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням централізованих фондів грошових коштів з метою виконання завдань і функцій в інтересах забезпечення найвищої бойової готовності, обороноздатності, безпеки держави та нації.

Економічна категорія "фінанси" є однією з об'єктивних детермінантів, що обумовлюють необхідність виникнення та здійснення діяльності суб'єктами, що забезпечують оборону держави в галузі фінансів, оскільки в суспільстві, де діють товарно-грошові відносини, забезпечувати обороноздатність держави можливо, зокрема, шляхом використання різних економічних регуляторів.

Публічні фінанси, як зазначалося вище, об'єктивно необхідні, оскільки обумовлені потребами розвитку суспільства, його безпеки, засновані на товарно-грошовому обігу. Держава та суб'єкти, що забезпечують її оборону, активно їх використовують при управлінні суспільством, виконуючи власні завдання та функції. Проте держава не може реалізувати свої функції у сфері оборони, не маючи відповідних фінансових ресурсів, отже, необхідність функціонування фінансів суб'єктів, що забезпечують оборону держави пов'язана з існуванням держави й її потребами у фінансових ресурсах.

В економічних відносинах фінансову діяльність суб'єктів, що забезпечують оборону держави можна визначити як складову фінансової діяльності держави, організаційних, фактичних дій, спрямованих на формування, розподіл (перерозподіл) та використання централізованих фондів грошових коштів з метою виконання завдань і функцій в інтересах забезпечення найвищої бойової готовності, обороноздатності, безпеки держави та нації.

Держава та суб'єкти, що забезпечують її оборону, враховуючи суспільні потреби в національній безпеці та обороні, які детерміновані рівнем розвитку товарно-грошових відносин, масштабами державної діяльності, соціальними завданнями на даному етапі розвитку української державності, надають об'єктивно виникаючим фінансовим відносинам адекватних форм прояву. Тому суспільні відносини, що виникають під час фінансової діяльності суб'єктів, що забезпечують оборону держави, як складової фінансової діяльності держави, потребують більш детального дослідження та вивчення і варті того щоб зайняти гідне місце в інституті фінансово-правових відносин.

Валовий внутрішній продукт і його частина — національний доход, розподіляється і перерозподіляється в грошовій формі, тому виникнення грошової системи також обумовлено об'єктивною необхідністю, як і сама фінансова діяльність суб'єктів, що забезпечують оборону держави.

Найважливішим показником воєнно-економічної безпеки держави є рівень витрат на національну оборону у відсотках до валового внутрішнього продукту, показовими є

також витрати на оборону на 1 мешканця та на утримання 1 військовослужбовця.

Фінансування потреб оборони здійснюється виключно за рахунок Державного бюджету України, що передбачається Бюджетним кодексом України та спеціальними нормативно-правовими актами. Чинне законодавство визначає також мінімальну суму коштів, які мають бути спрямовані на фінансування потреб національної оборони — не менше 3 % запланованого обсягу валового внутрішнього продукту (Закон України “Про оборону України”). Проте, жодного року ця вимога Закону не виконувалася. На потреби оборони виділялося не більше 1,5 відсотка від обсягу валового внутрішнього продукту.

Нормою асигнувань на оборону в країнах НАТО є 2,2–2,5 % від валового внутрішнього продукту. Довідково: військовий бюджет 2001 р. становив: у Франції — 2,5 % ВВП [8, с. 15], Великобританії — 2,4 % [9, с. 18], Італії — 1,9 % [10, с. 18], Німеччині — 1,5 % [8, с. 16], США — 2,9 % [9, с. 17], що в абсолютних цифрах складає в середньому не менш ніж 15 000 дол. США на військовослужбовця на рік. У Польщі, Угорщині цей показник дорівнює приблизно 20 000, у більшості інших країн НАТО — від 40 000 до 60 000, у Великобританії — 90 000, США — 200 000 [10, с. 18].

В Україні відсоток витрат на оборону від валового внутрішнього продукту значно менший (1998 р. — 1,4 %, 1999 р. — 1,2 %, 2000 р. — 1,3 %). На українського військовослужбовця припадало близько 2 000 доларів щорічно.

Реальне забезпечення фінансування необхідних потреб, зокрема, Збройних Сил України менше 50–60 %.

22 жовтня 2003 року ухвалено нову Концепцію національної безпеки, в якій чітко визначено курс на євроатлантичну інтеграцію. Україна вже розробила конкретну програму збільшення фінансування на оборонні цілі до 2010 року. На 2004 рік передбачалося виділити на потреби оборони і Міноборони 1,57 % від ВВП із доведенням цього показника до 2,48 % від ВВП у 2010 році. Але звичайно реально коштів виділялось на багато менше.

І тепер Кабінетом Міністрів України розроблено проект закону України “Про державний бюджет України на 2010 рік” в якому видатки на оборону заплановано у розмірі 13,1 млрд. грн., що становить 0,8 % від ВВП, з яких 4,3 млрд. грн. по спеціальному фонду [11]. Тобто умови Концепції національної безпеки та вимоги Закону України “Про оборону України” не плануються виконуватися і у наступному році.

Такий бюджет можна охарактеризувати як бюджет розпаду, що ставить під загрозу забезпечення необхідного рівня національної безпеки та оборони. Він потребує обов'язкового перегляду.

При перегляді проекту бюджету (за обґрунтування частки оборонних витрат у ВВП) необхідно враховувати не лише витратний бік, а й зворотний вплив Збройних Сил України на науково-технічний рівень та конкурентоспроможність країни, експорт високотехнологічної продукції, ринок праці, геополітичне та гео економічне становище; фінансування оборони в Україні, яке і надалі суттєво відрізнятиметься від потреб, особливо в умовах фінансової кризи, бо вимагає, за різними оцінками експертів, від 3,2–3,4 млрд. дол. США на рік (розвиток співробітництва з НАТО надав би можливість підняти рівень безпеки і дещо зменшити витрати за рахунок спеціалізації, але також потребує суттєвого збільшення оборонного бюджету); у контексті вимог до послуг оборони з боку суспільства, економіки та зовнішнього середовища насамперед слід враховувати конкурентоспроможність країни у зовнішньому середовищі (неконкурентоздатна оборона рівнозначна її відсутності); взаємозв'язок між витратами на оборону та економічним розвитком держави зумовлює необхідність дотримуватися граничних значень витрат на національну оборону за двома аспектами: суто оборонному (3 %) й економічному (критична межа оборонних витрат, що негативно впливає на національну економіку, становить 6 % [12, с. 68], тому припустимий ступінь воєнно-економічного напруження держави для мирного часу (з практики розвинутих країн) не перевищує 4–5 % ВВП); обсяги оборонних витрат, визначені на основі комплексного воєнно-економічного аналізу, що враховує інтереси як оборони, так і економіки загалом, здатні позитивно впливати на темпи економічного розвитку держави та національну безпеку.

Список використаних джерел

1. Горбунова О. Н. Финансовое право и финансовый мониторинг в современной России / О. Н. Горбунова. — М. : Профобразование, 2003.

2. Худяков А. И. Финансовое право Республики Казахстан. Общая часть / А. И. Худяков. — Алматы : ТОО "Баспа", 2001.
3. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р., № 1932-ХІІ // ВВР. — 1992. — № 9. — Ст. 107.
4. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р., № 2229-ХІІ // ВВР. — 1992. — № 27. — Ст. 383.
5. Боголепов М. И. Советская финансовая система / Боголепов М. И. — М. : Госфиниздат, 1945.
6. Финансы / Под ред. В. М. Родионовой. — М. : Финансы и статистика, 1994.
7. Финансы / Под ред. Л. А. Дробозиной. — М. : Финансы, 1999.
8. Военные расходы стран мира // Зарубежное военное обозрение. — 2002. — № 6. — С. 15–20.
9. Военные расходы стран мира // Зарубежное военное обозрение. — 2001. — № 3. — С. 13–18.
10. Ministry of Defence of France. Facts and Figures 2002 // Creation DICOd — fevrier 2002.
11. Про Державний бюджет України на 2010 рік : Проект Закону України 15.09.2009 р. № 5000 [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=36140.
12. Лодзянов А. Д. Военно-экономична безпека в умовах реформування оборонної сфери України: системний підхід до визначення критеріїв і показників / А. Д. Лодзянов, Г. Т. Сніжко // Стратегічна панорама. — 2004. — № 1. — С. 65–72.

*Рекомендовано до друку кафедрою економіко-правових дисциплін
Київського національного університету внутрішніх справ
(протокол від 24 вересня 2009 року)*

Надійшла до редакції 18.11.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

